

Тетяна Паньок

кандидат мистецтвознавства, доцент, завідувачка кафедри "Образотворче мистецтво",
Харківський Національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна
E-mail: panyokmi@rambler.ru

ВПЛИВ ІСТОРИКО-СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ НА АКСІОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ У ВИЩІЙ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ В УКРАЇНІ

Анотація: в статті досліджуються головні фактори, що впливали на формування аксіологічних орієнтирів на кожному з етапів розвитку вищої художньо-педагогічної освіти ХХ століття. Показано, що зі зміною ідеологічного курсу, мінялися й аксіологічні орієнтири в організаційно-виховній системі вищої освіти, яка, у свою чергу, організовувала соціум із його духовними та моральними запитами.

Доведено, що з утворених радянських освітніх інституцій і програм, нові комуністичні орієнтири спрямовували особистість на колективне життя, в якому губилася його індивідуальність і самостійність. Процес виховання майбутніх художників-педагогів мав стати принципово новим соціальним явищем, що був орієнтований на підготовку радянських кадрів, озброєних широкими знаннями і методами розуміння природи та суспільства і підготовлених для творчої діяльності в суспільно-виробничому процесі.

Ключові слова: аксіологія, мистецтво, вища художньо-педагогічна освіта, історія педагогіки, періодизація, вищий навчальний заклад.

Tetiana Panyok

PhD, Associate Professor (Docent), H.S. Skovoroda Kharkiv National
Pedagogical University, Ukraine
E-mail: panyokmi@rambler.ru

IMPACT OF THE HISTORICAL AND SOCIAL PROCESSES ON AXIOLOGICAL LANDMARKS IN THE HIGHER ART AND PEDAGOGICAL EDUCATION IN UKRAINE

Abstract: The article examines the main factors that influenced the formation of axiological landmarks in each of the defined stages of higher art and pedagogical education of the 20th century. It is shown that changes in the ideological course also caused changes of the axiological landmarks in the organizational and educational system of higher education, which in turn organized the society with its spiritual and moral demands.

It is proved that with the formation of the Soviet educational institutions and programs new communist landmarks directed people to collective life, where one would lose their individuality and independence. The process of education of future teachers-artists was to become a fundamentally new social phenomenon that was aimed at training Soviet teachers armed with extensive knowledge and methods of understanding nature and society and prepared for creative work in socio-productive process.

© Тетяна Паньок, 2016

The study conducted shows that the synthesis of art and production practice was possible due to educating a new generation of teachers who had been specially trained in higher art education institutions and various educational courses there.

The paper characterizes the specificity of training the future teachers of fine arts with their key feature being the provision of practical and utilitarian knowledge to the students. Through completing these tasks of the proletarian education, teachers of the fine arts profile in turn shaped and transformed both the art school and art in general according to the new values.

A number of issues are defined regarding the development of continuity in teaching, improvement of the selection of students for art and pedagogical institutions, and formation of a network of art and graphic departments at the pedagogical institutes.

Keywords: *axiology, art, higher art and pedagogical education, history of pedagogy, period division, higher education institution.*

Татьяна Панек

**ВЛИЯНИЕ ИСТОРИКО-СОЦИАЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ НА
АКСИОЛОГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ ВЫСШЕГО ХУДОЖЕСТВЕННО
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЕ В УКРАИНЕ**

Аннотация: *в статье исследуются основные факторы, повлиявшие на формирование аксиологических ориентиров в каждом из этапов развития высшего художественно-педагогического образования XX века. Показано, что с изменением идеологического курса менялись и аксиологические ориентиры в организационно-воспитательной системе высшего образования, которое в свою очередь организовывало социум с его духовными и нравственными запросами.*

Доказано, что с созданием советских образовательных учреждений и новых программ, коммунистические ориентиры направляли личность на коллективизм, в котором терялась его индивидуальность и самостоятельность. Процесс воспитания будущих художников-педагогов должен был стать принципиально новым социальным явлением, и направленный на подготовку советских педагогов, вооруженных широкими знаниями и методами понимания природы и общества и подготовленных для творческой деятельности в общественно-производственном процессе.

Ключевые слова: *аксиология, искусство, высшее художественно-педагогическое образование, история педагогики, периодизация, высшее учебное заведение.*

Tetiana Panyok

An extended abstract of the paper on the subject of:

“Impact of the historical and social processes on axiological landmarks in the higher art and pedagogical education in Ukraine”

Problem setting. *Understanding the historical facts relating to the problem of determination of axiological landmarks in the higher art and pedagogical education system enables to distinguish the scientific value of pedagogical theories and the reasons for flowering and decline of, the evolution of the ideological model of higher art and pedagogical education and its understanding as a holistic pedagogical phenomenon.*

Recent research and publications analysis. History of the higher art and pedagogical education as a phenomenon of the pedagogical education in Ukraine is one of the unexplored topics. Perhaps this is due to the fact that much of the factual base on this issue is kept in archival institutions and is inaccessible to a researcher. Thus, the individual components of art education in the context of art science are covered in monographs and articles by O. Holubets, O. Kovalchuk, O. Kaszuba-Volvach, S. Nikulenko, L. Sokolyuk, R. Shmahalo and others. In their studies, they try to analyze the development and formation of the art school during the 20th century, but the formation and development dynamics of values and content in the art and pedagogical education are not considered in their works.

Paper objective. The objective of the article is to cover the influence of socio-political and cultural and educational processes onto axiological landmarks in the higher art and pedagogical education of Ukraine during the 20th century.

Paper main body. The dynamics and content of values are essential for one's personal and value self-determination, especially if they were developed in the spiritual field of human activity. In the art and pedagogical field, controversial processes were most frequently caused by changes of its essential features.

Events of 1917 radically changed the social and political model of governance in Ukraine. Formation of the new development strategy for educational sector supported the active rise of national consciousness, which manifested itself primarily in the new symbols and images of art. The development of art and pedagogical programs in the beginning of the 20th century indicates that art processes in Ukraine were happening in parallel with the learning ones, which allowed opening the society new spiritual and value orientations. Teachers-artists embedded national priorities into their system of teaching, and the most part of the Ukrainian elite was one of the elements of national restoration of the whole cultural and educational system. Pedagogical practices of O. Bogomazov, M. Boichuk, M. Zhuk, K. Kostandi, brothers Fedir and Vasyl Krychevsky, O. Kulchytska, O. Murashko, H. Narbut, O. Novakivsky, I. Trush and others influenced further development of pedagogical concepts of a lot of art schools of all levels throughout Ukraine. It was a time of bold experiments and cutting-edge teaching methods, which were based on the national idea of education of a Ukrainian citizen and patriot, but at the same time, all the processes were developed in the pan-European cultural and educational context.

Short periods of the Central Council of Ukraine, the Ukrainian People's Republic, the Hetmanate and the Directory rule caused the transformation of the Ukrainian society and its realization of the need to introduce the idea of national education, where art played a large role. Educational values of this period were directed at understanding the independence of the Ukrainian, their uniqueness, and the national cultural heritage was viewed as an element of the art and pedagogical education. However, political and social conditions in the country hindered the desire of the conscious part of population for total Ukrainization, and the lack of trained teachers, relevant legal basis, necessary textbooks, manuals, visual materials did not at all facilitate fundamental reorganization of the public education system on national basis.

As one of the main sources of formation of the new core axiological landmarks in the education system one can name the First and the Second Ukraine-Wide Teachers' Congresses (1917), which determined the education development concept, and made a decision on introducing the education system rebuilding program in Ukraine, which involved Ukrainization of education, preparing a plan of comprehensive school development, formation of professional education, training new teachers, reorganization of education management and so on.

The government policy of the Ukrainian Central Council, the Ukrainian People's Republic, and the Directory was directed at the clear understanding of the need for national school as the requirement for the education of conscious citizens of Ukraine, capable of building their new independent state. However, tragic historical and political events caused the loss of independence and further development of Ukraine in the system of the Soviet Union policy formation. After the proclamation of the Ukrainian Soviet Socialistic Republic in 1919 with the capital in Kharkiv, a new concept of education on all levels was created, the Soviet system of education was formed and its contents got updated.

It is necessary to note that before the 1920s there was no comprehensive multilevel art and pedagogical education just as there was no training of teachers-artists in higher art educa-

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

tion institutions. The process of education of the future teachers-artists was to become an absolutely new social phenomenon, which would not copy any methods of the past centuries. That is why the question of building a new system of art and pedagogical education consisted of the following points: creation of the structure of teaching plans and programs; new teaching staff; students that would be capable of pedagogical activities, and creation of the methods of teaching, which would connect the art and pedagogical education with school needs and industry. Transferring students' work to schools was considered to be the best way of reorganizing the education system. Thus, future teachers had to teach not only art, but also give practical knowledge.

With the beginning of the 1930s, higher education institutions opening research and postgraduate departments became widespread and the higher art and pedagogical education was no exception. Educational programs of 1930s were focused on tasks and requirements set by five-year plans, generally systematized and overloaded with a large number of subjects. Even art and pedagogical departments were focused on economic tasks and studied general technical subjects according to the government order. Naturally, the polytechnical focus of the education was a tough challenge for all humanitarian institutions, especially the art ones.

Official government, understanding the importance of the role of art in the formation of people's ideology, continued active formation of the ideological basis with the help of art. No uncontrolled creativity could be allowed; neither could the passion to Ukrainization that was actively promoted in Soviet Ukraine. In order for Ukrainian art to have no solid ground, from the middle of the 1930s Stalin's government started the repressions against intelligentsia, scientists and academics who directed their activity at the creation of national and cultural values.

The Ukrainian pedagogical science suffered terrible damage. Nearly 300 professors and academics were repressed, research pedagogy departments were eliminated, and the Research Institution of Pedagogy was almost wiped out. Most research and pedagogical institutions functioned in the constant cleansings and restructurings.

Implementation of the 1934 art reform and the educational program of the Russian Academy of Arts, one for all Soviet republics, can be considered one of such restructurings. After that the higher art and pedagogical education in Ukraine was, in fact, destroyed, but it did not cease to exist, as it was transformed according to the new requirements: the teachers for the higher art education institutions were chosen from their graduates. Training of the future teachers with higher education was performed in postgraduate departments and research departments of higher art education institutions, where they gained practical knowledge and formed skills for teaching art subjects. Art teachers for schools were trained only in secondary education institutions.

The new vector of the academic education system led to a review of the program and educational plan content, as well as to the restructuring of the methods of teaching. Starting from the mid-1950s Ukrainian education system gained momentum and started making more young teachers. Axiological landmarks of this period were based on the main principles of academic teaching, the search for effective methods of training the future teachers and teaching painting in schools. The education process was now viewed in a complex of one's ideological education, formation of their creative thinking and mastering the professional realistic art, which was learned by deep study of the nature.

As a result of thorough scientific and methodological work and expanding the educational tasks, Painting in schools was replaced by Fine Arts.

Major experimental work led to the expansion of methodology in the system of art and pedagogical education. For the first time, not only in USSR, but also abroad, the decision was made to prepare special methodologically justified textbooks on all art subjects in order to update the educational process.

At the beginning of 1980s there was already an extensive network of art faculties and departments in the pedagogical institutions of Ukraine, where students learned using comprehensive education plans and programs. The facilities and educational basis for teaching art subjects gradually got stronger in the most of the pedagogical institutions, and teachers became freer in their interest in the pedagogical achievements of the Eastern Europe colleagues.

The axiological landmarks were directed at renewing the national culture, the human values of the world culture, a thorough study of the history of pedagogy and psychology. Special attention was given to the system of aesthetic education of the students; the role and value of the

*ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У
КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ*

faculties in the system of cultural education of future teachers were increased, a variety of seminars were held, ways of improving professional and pedagogical training of the teaching staff were determined, innovative ideas of the advancement of pedagogical mastery were developed, and the research character of the educational process was strengthened.

Conclusions of the research.

Most of the reforms that were initiated by the Soviet government carried odious ideas of the Communist Party leadership, which did not contribute to the development of art and educational field and the educational sector in general. Permanence of art and pedagogical education in the Ukrainian educational space does not fully reveal the main mission of the teacher-artist, which is not limited to the tasks of professional competence of teachers. The formation of the need to communicate with true art, the development of artistic taste, high aesthetic rigor and the independence of judgment – these all are further particular areas of activity that help the formation of values in art and education.

Постановка проблеми. Осмислення історичних фактів, що стосуються проблеми визначення аксіологічних орієнтирів у системі становлення вищої художньо-педагогічної освіти, дає можливість виокремити наукову цінність педагогічних теорій та причини розвою та занепаду, еволюцію світоглядної моделі вищої художньо-педагогічної освіти, розуміння її як цілісного педагогічного явища. Зміни, яких зазнавала вища художньо-педагогічна освіта в ХХ столітті, активно впливали на соціум, у зв'язку з чим здійснювалися певні трансформації в системі культурних, морально-духовних та освітянських цінностей. Об'єктивна оцінка та вдумливе осмислення минулого, неупереджене вивчення художньо-педагогічних тенденцій уможливить покращення процесів подальшого науково-педагогічного пошуку і забезпечить перспективи розвитку та конкурентоздатність української вищої художньо-педагогічної освіти на європейському освітньому просторі.

Зв'язок проблеми з теоретичними та практичними завданнями полягає у визначенні духовних, моральних, естетичних та інших цінностей відповідно до соціальних, культурних чинників та особистості людини. На кожному з етапів свого розвитку аксіологічні орієнтири залежали від зміни політичних та освітніх пріоритетів, потреб суспільства в підготовці науково-педагогічних кадрів, особистої ролі педагога, його теоретичних і художньо-світоглядних позицій, що інколи визначали головну магістральну лінію освітнього процесу ВНЗ та історичної ролі мистецтва як головного чинника у художньо-естетичній підготовці студента.

Метою статті є висвітлення впливу соціально-політичних та культурно-освітніх процесів на аксіологічні орієнтири вищої художньо-педагогічної освіти в Україні впродовж ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення історії вищої художньо-педагогічної школи як одного з явищ педагогічної освіти в Україні є однією з малодосліджених тем. Можливо, це зумовлено тим, що значна частина фактологічної бази, яка торкається цієї проблематики, міститься в архівних установах і важкодоступна для дослідника. Аналіз виникнення, розвитку та функціонування аксіологічних орієнтирів у вищій художньо-педагогічній освіті в Україні протягом ХХ століття потребувало вивчення значного масиву наукової літератури. Так, окремі складові художньої освіти в контексті розвитку мистецтвознавчої науки у своїх монографіях та статтях висвітлювали О. Голубець, О. Ковальчук, О. Кашуба-Вольвач, С. Нікуленко, Л. Соколюк, Р. Шмагало та інші. У своїх дослідженнях вони спробували дати аналіз розвитку й становлення художньої школи протягом ХХ століття, проте динаміка тих самих процесів щодо ціннісних орієнтирів та змісту художньо-педагогічної освіти в їхніх працях зовсім не розглядаються.

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Теоретичні засади процесу становлення вищої художньо-педагогічної освіти вивчалися в окремих наукових дослідженнях крізь призму актуальних проблем модернізації національної системи освіти і використання того напрацьованого досвіду, що накопичився протягом минулого століття, зокрема це роботи Н. Авер'янової, С. Білокінь, В. Бутенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Личковах, О. Отич, Г. Падалка та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відзначимо, що узагальнюючих досліджень, в яких були би систематизовані матеріали щодо визначення аксіологічних процесів в системі становлення вищої художньо-педагогічної освіти недостатньо. Відмова від тоталітарної системи та ідеологічного догматизму, становлення і розвиток державності, глибока соціально-економічна криза наприкінці ХХ століття створили необхідність переоцінки цінностей і нового погляду на модель розвитку художньо-педагогічної освіти – цього базового, міждисциплінарного і багатофункціонального соціально-педагогічного явища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Огляд питань розвитку вищої художньо-педагогічної освіти неможливий без розуміння тих суперечливих історичних процесів, що відбувалися на теренах України у ХХ столітті. Щоб усвідомити їх вплив на її формування та особистість викладача образотворчих дисциплін, необхідно, передусім, розкрити глибинну суть культурно-освітнього життя, що відбувалося в країні паралельно до того курсу, який намітила комуністична партія Радянського Союзу. На кожному з визначених нами етапів розвитку вищої художньо-педагогічної освіти у ХХ столітті, зі зміною ідеологічного курсу партії, відразу мінялися аксіологічні орієнтири. Саме історико-педагогічні процеси поступово формували і викристалізовували їх у вищій освіті, яка, у свою чергу, організовувала соціум із його духовними та моральними запитами.

Для індивідуально-ціннісного самовизначення особистості суттєвими є динаміка та зміст цінностей, особливо тих, що були вироблені в духовній сфері людської діяльності. У художньо-педагогічному річищі суперечливі процеси частіше були пов'язані зі зміною його сутнісних характеристик. У зв'язку з бурхливими змінами аксіологічних пріоритетів вища художньо-педагогічна освіта опинилася в складному становищі: з одного боку, багато колишніх пріоритетів заперечувалися і звичні стереотипи руйнувалися, а з другого – наполегливо пропонувалися нові, ще не випробувані на практиці. Ця ситуація актуалізує необхідність розробки аксіологічних стратегій, які могли б стати основою функціонування та розвитку інституту вищої художньо-педагогічної освіти. Науковий пошук нашого дослідження пов'язаний із розробкою ціннісних орієнтирів, які б цілком відбивали соціокультурний стан освітньої ідеології періоду, що розглядається.

Події 1917 року радикально змінили соціально-політичну модель управління в Україні. Формування нової стратегії розвитку освітньої галузі сприяло активному підйому національної свідомості, що виявилось в нових символах та образах мистецтва. Розвиток художньо-педагогічних програм початку ХХ століття свідчить, що художні процеси в Україні відбувалися паралельно з освітніми, що давало змогу відкрити перед суспільством нові духовні й ціннісні орієнтири. Художники-педагоги впроваджували національні пріоритети у свою систему викладання і, більшість української еліти, були однією з ланок у національному відродженні всієї культурно-освітньої системи. Педагогічні напрацювання О. Богомазова, М. Бойчука, М. Жука, К. Костанді, братів Федора та Василя Кричевських, О. Кульчицької, О. Мурашка, Г. Нарбути, О. Новаківського, І. Труша та інших вплинули на подальшу розробку педагогічних концепцій багатьох художніх закладів усіх рівнів по всій Україні. Цілком справедливим буде твердження, що окремі художники-педагоги неабияк вплинули на формування художньо-педагогічної теорії початку ХХ століття. Це був час сміливих експериментів, авангард-

них пошуків, новітніх методик викладання, які ґрунтувалися на національній ідеї виховання українського громадянина і патріота, але разом з тим усі процеси розвивалися в річищі загальноєвропейського культурно-освітнього контексту. Український художньо-педагогічний простір вбирав різні тенденції, традиції, новації, виробляючи свій власний шлях виховання майбутнього викладача і художника.

Нетривалі періоди правління Української центральної ради, Української народної республіки, Гетьманату, Директорії привели до трансформації українського суспільства та усвідомлення ним необхідності впровадження ідеї національного виховання, і образотворчому мистецтву тут відводилася не остання роль. Освітянські ціннісні орієнтири цього періоду були спрямовані на розуміння самостійності українців, їхньої унікальності, а національно-культурні надбання почали розглядатися як складова художньо-педагогічної освіти. Проте політичні й соціальні умови в країні та фінансова криза різко гальмували прагнення свідомої частини населення до загальної українізації, а дефіцит належно підготовлених педагогічних кадрів, відповідної нормативно-правової бази, необхідних підручників, посібників, наочних матеріалів не сприяли докорінній реорганізації системи народної освіти на національних засадах.

Одним із головних чинників формування нових магістральних аксіологічних орієнтирів у системі освіти можна назвати Перший та Другий всеукраїнські учительські з'їзди (1917), на яких було визначено концепцію її розвитку, складено ухвалу про введення програми перебудови освітнього простору в Україні, що полягала в українізації, підготовці плану розбудови єдиної школи, формуванні професійної освіти, підготовці вчителя нової формації, реорганізації управління всією системою тощо. Ці два учительських з'їзди сприяли духовному відродженню української нації, створенню мережі навчальних закладів для підготовки та перепідготовки вчителів, необхідних курсів при педагогічних інститутах, відкриттю нових гуманітарних ВНЗ, таких як Педагогічна академія, Українська Академія наук, Українська Академія мистецтв, формуванню нової структури управління освітою.

Урядова політика Української центральної ради, Української народної республіки, Директорії так чи інакше була спрямована на чітке розуміння потреби у створенні національної школи як необхідної умови виховання свідомого громадянина України, здатного побудувати свою нову незалежну державу. Проте трагічні історико-політичні події призвели до втрати самостійності та подальшого розвитку України в системі розбудови політики Радянського Союзу. Після проголошення в 1919 році Української Соціалістичної Радянської Республіки зі столицею в Харкові створюється нова концепція освітньої програми на всіх рівнях, формується радянська система освіти, оновлюється її внутрішній зміст. Відповідно були змінені та спрощені вимоги до вищої школи, що їх диктували нові запити студентства з пролетарського середовища. Була ліквідована автономія навчальних закладів, обмежувалися повноваження вчених факультетських рад, студентство активно долучалося до організаційної роботи ВНЗ. У 1920—1921 роках відбулася повна реорганізація освітньої системи в радянській Україні, що почалася з ліквідації університетів, на базі яких започатковувалися галузеві навчальні заклади. Нові навчальні заклади вимагали й зміни методів викладання, засобів навчання, які адаптувалися до характеру, попиту й навичок нового студентства.

Радянські принципи викладання геть розривали зв'язок зі старими методами словесного навчання і будувалися лише на досвіді та практиці. Особистість тепер розглядалася тільки у її зв'язку з трудовим колективом, що поєднував у собі функції виховання і навчання. Нові комуністичні орієнтири спрямовували особистість на колективне життя, в якому губилася її індивідуальність і самостійність. У життя почав упрова-

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

дзуватися метод єдиної професійно-технічної освіти, і одну з її складових становили художні ВНЗ. Відповідно до декретів РНК УСРР від 10 серпня і 14 грудня 1920 року питання підготовки працівників художньої та педагогічної освіти вирішували Головний комітет Професійної і спеціально-наукової освіти (Головпрофосвіта) та Політико-просвітницький комітет (Головполітпросвіт), що спрямовував культурно-просвітницьку роботу на активну ідеологічну роботу відповідно до вимог й завдань політики партії. Відтоді мистецтво набуло класового характеру і стало вважатися могутньою зброєю пропаганди й агітації.

Зазначимо, що на початку 20-х років питанням художньої, а тим паче художньо-педагогічної освіти в урядових документах не приділялося достатньої уваги. Педагогічні працівники, науковці, художники зазначали, що ця тема досконало не опрацьовувалась у нормативних документах (навчальних планах, програмах тощо). Розвиток художньо-педагогічної освіти політичними діячами розглядався як рушійна сила в ідеологічній боротьбі. Я. Ряппо у своїй статті «В защиту Советской высшей школы» зазначав, що Україна відстала від РСФСР в галузі наукових закладів, університетів... і художньої освіти [3, с. 22].

Зауважимо, що до 20-х років ХХ століття не існувало чіткої педагогічної системи з підготовки компетентного вчителя малювання. Цілісної багатоступеневої художньо-педагогічної освіти теж не було, як і навчання педагогів-художників у вищих художніх закладах. Одним із перших, хто сприйняв ідею «розвитку вільної творчості» та «комплексного» методу навчання, був академік Ф. Шмідт, який наполягав на потребі розвитку в майбутніх педагогів енциклопедичних універсальних знань, що були б необхідні для розкриття сутності художніх процесів, мистецьких явищ, образотворчих законів і, що головне, використовувалися б на практиці [6, с. 62]. Провідне завдання, що ставилося перед майбутніми художниками-педагогами, – опрацювати цілий комплекс фактичних, синкретичних знань для подальшої роботи з дітьми, щоб іти разом з дитиною від техніки до техніки, від матеріалу до матеріалу, й володіти в межах дитячих запитів і потреб усіма видами мистецтв. Ф. Шмідт наполягав на тому, щоб центральною частиною будь-якого педагогічного інституту був музей дитячої художньої творчості, і в цьому музеї головне місце належало б малюнку й ліпленню [5, с. 26].

Саме художньо-педагогічна освіта мала стати надбанням у ідеологічній роботі державного апарату. Через вищу школу йшло оновлення і «пролетаризація» нового мислення в художній культурі. Так, І. Врона, ідеолог художньої освіти 20-х років, писав: «Для завоевания художественного высшего образования у пролетариата нет ни материальной возможности, ни подготовки, а главное – не установлены и не определены общие линии и пути такого массового завоевания, ... движение никак не связано с общим направлением движения рабочей молодежи. И получается так, что художественное образование находится вне воздействия пролетариата и живет само по себе... а пролетариат и рабочая молодежь находится вне художественного образования...» [1, с. 70]. Ці ідеї впливали з усвідомлення великої ролі та сили впливу мистецтва на суспільство, що могло керувати людською свідомістю та настроями. У тодішніх документах зазначалося: «...художник является организатором общественного сознания путем организации чувств средствами своего искусства. Роль его в общественной жизни сознательно или бессознательно идеологическая. Художник не просто удовлетворяет потребности общества во впечатлениях эстетически красивого, а является выразителем и воспитателем всего строя душевных переживаний, чувств, вкусов, воззрений, формирующих идеологию народа, группы, класса...» [8, с. 141]. Художньо-педагогічну освіту, колись відірвану від потреб життя, партійне керівництво орієнтувало на конкретні завдання, на

цільову функціональність. Наприклад, Я. Ряппо у своїй доповіді на Другій всеукраїнській конференції з педагогічної освіти зазначав, що для працівників освіти не може існувати середньої або нижчої освіти. Професія педагога вимагає найвищої кваліфікації, яку може дати лише вища школа [4, с. 23]. Процес виховання майбутніх художників-педагогів мав стати принципово новим соціальним явищем, яке б не копіювало методики минулих століть. Тому питання побудови нової системи художньо-педагогічної освіти складалося зі створення структури навчальних планів і програм; нового викладацького складу, що був би орієнтований на підготовку радянських педагогів; студентства, яке мало бути придатним для педагогічної діяльності, а також створення таких методів навчання, які б пов'язували художньо-педагогічну освіту зі шкільними потребами та виробництвом. Перенесення роботи студентства до школи вважалося найкращим способом реорганізації системи освіти.

У пресі обговорювалася думка про те, що художниками-педагогами можуть бути лише студенти художніх ВНЗ або зрілі художники. Так, Ф. Шміт зазначав: «Якщо ми молодих людей, які «люблять» мистецтво допустимо до занять на художньо-педагогічному факультеті, то ми отримаємо не художника-педагога, а дилетанта... який буде калічити дітей ...» [6, с. 67]. Художник-педагог повинен знати на власному досвіді, що таке художня творчість, художнє досягнення, лише тоді він зможе за аналогією зрозуміти, що саме потрібно дати дитині або дорослому, щоб досягти позитивного результату.

Багато педагогів, художників, діячів культури вірили, що «просякнуте буржуазним мисленням» старе мистецтво можна змінити лише завдяки «повсюдній» пролетаризації. Ціннісні орієнтири цього періоду були спрямовані на виховання нового покоління робітничої молоді, яка здатна впроваджувати державну лінію пролетаризації на всіх гілках побудови радянського суспільства; на масову художню освіту.

На думку тогочасних науковців та педагогів, синтез мистецтва з практикою виробництва можливо здійснити лише завдяки вихованню нової генерації викладачів, яких мусять спеціально готувати художні ВНЗ та різні педагогічні курси при цих художніх інститутах. Завдання для майбутніх викладачів було непросте. З одного боку, вони повинні були подати художні предмети без будь-якого абстрактно-художнього відтінку, як певні технічні засоби для ознайомлення з емоційними і виразними властивостями ліній, фарб тощо, з другого – пов'язати мистецтво з досвідом різноманітних трудових процесів, а також із системою та комплексом загальних знань, що викладалися в школі. Таким чином, майбутні педагоги з образотворчого мистецтва мали навчити особистість не лише прекрасному, а й надати практично-утилітарні знання. Здійснюючи ці завдання пролетарського виховання, викладачі дисциплін образотворчого профілю, у свою чергу, формували й перетворювали як художню школу, так і мистецтво в цілому згідно з новими ціннісними орієнтирами.

Поступово з 20-х років починають впроваджуватися процеси уніфікації всіх освітніх процесів, формується новий бюрократичний апарат, що своїм головним завданням вважав примусове нав'язування командно-адміністративних методів управління. Усі структури Наркомосу, такі як: Головсоцвих, Головпрофос, Головополітосвіта, Держвидав, Раднацмен мали відповідно до Кодексу законів про народну освіту УСРР повноваження центральних державних органів. Проте політбюро ЦК КП(б)У ухвалило ліквідувати ці структури як органи колегіального керівництва. Доба відносної самостійності українських освітніх галузей закінчилася [2, с. 175]. З 1925 року почалися планові ревізії закладів освіти всіх рівнів, перевірка та контроль знань учнів і студентів, започатковувалася система звітності, насильницька русифікація, організація методичної роботи в початкових закладах розцінювалася як політична справа, впроваджувалася комплексна система нав-

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

чання, що була доволі недосконала. До того ж активний розвиток освітніх процесів загальмував фінансові питання та спричинив брак професійного викладацького складу.

З початком 30-х років завданням вищої художньо-педагогічної освіти було виховання особистості, озброєної широкими знаннями і методами розуміння природи та суспільства і підготовленої для творчої діяльності в суспільно-виробничому процесі. Уся теорія і практика викладання у ВНЗ підпорядковувалася марксистко-ленінській теорії та підготовці «свідомих, активних громадян пролетарської республіки». У вищих навчальних закладах повсюдно почали відкривати науково-дослідні кафедри, аспірантури, і вища художньо-педагогічна освіта не була винятком. Навчальні програми 30-х років були орієнтовані на завдання і вимоги, що ставилися п'ятирічками, піддавалися загальній систематизації і були переобтяжені великою кількістю дисциплін. Навіть художньо-педагогічні відділення були орієнтовані на «народногосподарські» завдання й, згідно з настановами уряду, вивчали загально технічні дисципліни, такі, наприклад, як фізика і хімія. Звичайно, що політехнізація освіти була тяжким випробуванням для всіх гуманітарноспрямованих вищих освітніх закладів, особливо художніх. Ця концепція ставила важке завдання перед художніми ВНЗ, які спеціалізувалися на підготовці винятково кадрів творчої інтелігенції – дати комплексну підготовку молоді в широкій сфері технічних і гуманітарних знань.

Усі соціально-педагогічні зрушення активно впливали на роль і місце художника в суспільстві, а можливість керувати культурно-мистецькими процесами – на навчальний процес. Офіційна влада, розуміючи велику роль мистецтва у формуванні світогляду людей, продовжувала активно формувати ідеологічну базу за допомогою образотворчих засобів. Але не можна було допустити неконтрольованої творчості, захоплення українізацією, що так активно просувалася на теренах радянської України. Для того, щоб не відбулося зімкнення «українського націоналізму» з «імперіалістичними інтервентами», щоб українське мистецтво не мало під собою міцного ґрунту, із середини 30-х років сталінське керівництво почало репресії проти інтелігенції, наукових та освітніх діячів, що спрямовували свою діяльність на творення національно-культурних цінностей.

Жахливого нищення зазнала українська педагогічна наука, близько трьохсот професорів та науково-педагогічних діячів було репресовано, знищено науково-дослідні кафедри педології, майже розігнаний Науково-дослідний інститут педагогіки. Масове знищення управлінських кадрів призвело до того, що в Наркомосі нікому було працювати. М. Василенко, М. Грушевський, О. Новицький, М. Бойчук та багато інших представників інтелігенції йменувалися не інакше як «націоналістичні елементи», «контрреволюціонери», «шпигуни» тощо. Софію Русову називали «українською націоналісткою, фашисткою» [2, с. 244–245]. Більшість науково-педагогічних установ функціонувало в режимі постійних «чисток», перебудов, реформувань.

Однією з таких реорганізацій можна вважати впровадження художньої реформи 1934 року і єдиної для всіх радянських республік освітньої програми Всеросійської академії мистецтв. Саме після неї вища художньо-педагогічна освіта в Україні, по суті, була знищена, проте остаточно не припинила свого існування, а трансформувалася відповідно до нових вимог: поповнення штату педагогів для художніх ВНЗ відбувалося за рахунок їх випускників. Підготовка майбутніх викладачів із вищою освітою відбувалася в аспірантурі та на науково-дослідних кафедрах художніх ВНЗ, де в них формували практичні вміння та навички викладання образотворчих дисциплін. «Закінчивши аспірантський стаж і одержавши наукову ступінь, [аспіранти] мають право посідати науково-педагогічні посади в мистецьких ВИШ'ах...» [9, с. 4]. Учителів для шкільного курсу образотворчого мистецтва готували тільки в середніх навчальних закладах.

Новий вектор розвитку академічної системи навчання привів до перегляду змісту програм та навчальних планів, а разом із тим – до перебудови методів викладання, в основі яких лежала підготовка педагогічних кадрів. Утім до кінця 50-х років цільових художньо-педагогічних факультетів чи відділів в Україні не відродили. Увага культурної громадськості була спрямована, передусім, на питання якості в підготовці фахівців та випуску цими фахівцями соціально насиченої ідейним змістом художньої продукції, коли форма мала відповідати змісту. Майстерність у галузі образотворчого мистецтва сприймалася лише як засіб відображення героїчної дійсності народу СРСР, а інколи її підміняли актуальністю тематики.

Позитивним досвідом того періоду була спрямованість на розвиток спадковості в процесі навчання, введення професійних дисциплін, використання єдиної методики виховання, що пов'язувалася з індивідуальною формою навчання. Удосконалювалася система відбору абітурієнтів до навчальних закладів художньо-педагогічного профілю, вивчення теоретичних та спеціальних дисциплін тепер відбувалося паралельно з набуттям практичних навичок творчої діяльності.

Та попри всі обставини із середини 1950-х років українська освітня система, набравши обертів, почала дедалі більше випускати молодих педагогів. Низкою урядових документів викладачів закріпили за освітніми закладами, посилилися вимоги до їхнього освітнього цензу. Відтепер учителями I–IV класів мали бути фахівці, які закінчили педагогічні училища і мали звання вчителя початкової школи, V–VII класів – фахівці, які закінчили учительські інститути або заклади, що до них прирівнювались, і мали звання вчителя середньої школи, VIII–X класів – особи, які закінчили університети, педагогічні інститути [2, с. 120]. Згідно з цією рознарядкою, малювання викладали в початковій і середній школах, тож мати вищу освіту вчителям, які викладали цю дисципліну, було не обов'язково.

Зусиллями науково-педагогічних працівників закладів Академії мистецтв СРСР, Академії педагогічних наук РРФСР, Науково-дослідного інституту Художнього виховання було порушено питання про важливість створення мережі вищих навчальних закладів по всій території Радянського Союзу, в тому числі й України. На другій сесії Академії мистецтв СРСР (1948) широко обговорювалося, як позбутися недоліків у викладанні художніх дисциплін, як покращити художньо-естетичну освіту школярів і, врешті-решт, як виховати художника-педагога, котрий би, використовуючи настанови партії, створив нову систему художньої освіти та виховання. Більшість доповідей і дебатів були присвячені утворенню й подальшому розвитку художньо-педагогічної освіти в вищих закладах СРСР. Країні терміново були потрібні фахівці-педагоги з образотворчого мистецтва, яких дуже бракувало. Наприклад, згідно з архівними матеріалами, «Харківський художній інститут» не міг задовольнити потребу республіки... в педагогічних кадрах для художніх училищ України» [7, с. 2].

Отже, зусиллями науковців, художників-педагогів, культурних діячів було порушено важливу проблему потреби формування мережі художньо-графічних факультетів у педагогічних інститутах для корінного поліпшення викладання шкільної дисципліни «Малювання». Ціннісні орієнтири цього періоду базувалися на головних засадах академічної системи викладання, пошуку ефективних методів навчання майбутніх викладачів та опановування малюванням в школі. Процес навчання тепер розглядався в єдиному комплексі з ідейним вихованням особистості, формуванням її образного мислення і оволодінням професійною реалістичною майстерністю, що опановувалася шляхом глибокого вивчення натури.

Поступово організовуються методичні центри, кафедри, науково-дослідні інститути при Міністерстві освіти зі спеціальними лабораторіями з вивчення методики ви-

ІННОВАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

кладання образотворчого мистецтва. Як наслідок ґрунтовної науково-методичної роботи та розширення завдань виховання у шкільній процес замість дисципліни «Малювання» вводиться «Образотворче мистецтво».

Велика експериментальна робота привела до розширення методології в системі художньо-педагогічної освіти. Уперше в педагогічній практиці не лише СРСР, але й за кордоном з метою оновлення навчального процесу було вирішено підготувати методично обґрунтовані спеціальні підручники з усіх дисциплін образотворчого циклу.

Протягом 50-60-х років ХХ століття вища художньо-педагогічна освіта наповнюється новим змістом, вдосконалюється методика викладання образотворчого мистецтва. У більшості педагогічних ВНЗ, у тому числі там, де були художньо-графічні факультети, відкриваються кафедри з предмета «Методика образотворчого мистецтва».

В урядових колах ширились ідеї пропаганди передового педагогічного досвіду, що його розуміли «як одну із найважливіших умов успішного будівництва комунізму». Тому саме в цей час з'являється чимало різних наукових видань, що популяризують й узагальнюють різноманітні педагогічні пошуки. Виходять друком дидактичні праці відомих науковців – І. Грабаря, В. Сухомлинського, О. Саєнка, М. Ростовцева, В. Кузіна та інших. Їхні ідеї щодо забезпечення наступності в навчанні, розвитку здібностей, методики навчання, систематизації вивченого, формування в особистості інтересу до навчання й творчого пошуку, свідомої дисципліни активно використовувалися в художньо-освітньому процесі.

Важливим принципом художньо-педагогічного виховання в цей час була ідея комплексного підходу, і будувалася вона на постійній взаємодії різних видів мистецтва на основі міжпредметних зв'язків у процесі їхнього впливу на особистість. Із прийняттям низки урядових постанов про підвищення якості навчально-виховного процесу в шкільних закладах, а тому і в педагогічних інститутах, з'явилося багато методичних об'єднань, перед якими стояло завдання естетичного виховання школярів.

Уже на початок 80-х років існувала розгалужена мережа факультетів та кафедр образотворчого мистецтва в педагогічних інститутах України, де студенти навчалися за єдиними навчальними планами і програмами. Поступово в більшості педагогічних закладів зміцнювалася навчально-матеріальна база для викладання дисциплін образотворчого профілю, викладачі починають вільніше цікавитися педагогічними надбаннями колег зі східної Європи

Ціннісні орієнтири спрямовувалися на оновлення національної культури, на загальнолюдські вартості світової культури, ґрунтовного вивчення історії педагогіки, психології. У цей період вдосконалюються методики викладання предметів образотворчого циклу, посилюється роль педагогічних та пленерних практик у навчальному процесі. Особлива увага приділяється системі естетичного виховання студентів, підвищується роль та значення факультетів у системі культурного виховання майбутніх учителів, проводяться різноманітні семінари-наради, визначаються шляхи поліпшення професійно-педагогічної підготовки вчительських кадрів, розвиваються новітні ідеї з розвитку педагогічної майстерності майбутніх викладачів, посилюється дослідницький характер навчально-виховного процесу.

Висновки. Більшість реформ, що були започатковані радянським урядом, несли одіозні ідеї партійної комуністичної верхівки, що не сприяло розвитку художньо-педагогічної галузі і в цілому освітянській сфері. Незавершеність розпочатих реформ, а інколи і відверте руйнування художньо-педагогічної галузі вкрай негативно позначилося на загальному культурно-естетичному рівні всього радянського суспільства протягом ХХ століття.

Відмова від тоталітарної системи та ідеологічного догматизму, становлення і розвиток державності, глибока соціально-економічна криза наприкінці ХХ століття, навпаки, створили необхідність переоцінки цінностей і нового погляду на модель розвитку художньо-педагогічної освіти, цього базового, міждисциплінарного і багатофункціонального соціально-педагогічного явища.

Перманентність художньо-педагогічної освіти в українському освітньому просторі не дає повно розкритися головній місії художника-педагога, що не обмежується колом завдань професійної компетентності вчителя. Художник-педагог разом зі своїм учнем перебуває на тонкій межі між духовним і матеріальним світом, формує моральне ставлення до творчості, розуміння одного з головних закликів мистецтва: вчити любити іншу людину і пробуджувати в ній найкращі якості. Формування потреби спілкування зі справжнім мистецтвом, розвиток художнього смаку, високої естетичної вимогливості і самостійності суджень – ще один особливий напрям діяльності, що допомагає формуванню ціннісних орієнтацій в художньо-педагогічній сфері.

Список літератури:

1. Врона И. Художественное образование и рабочая молодежь / Иван Врона // Путь просвещения. Педагогический журнал. — Х. : [б. в.], 1923. — № 3. — С. 67—77.
2. Лікарчук І. Л. Міністри освіти України: в 2 т. Т. 1. (1917 - 1943 рр.) / І. Л. Лікарчук. — К.: Вид. Ешке О. М., 2002.— 332 с.
3. Ряппо Я. В защиту советской высшей школы / Я. Ряппо // Путь просвещения. Педагогический журнал. — Х. : [б. в.], 1923. — № 5. — С. 1—23.
4. Ряппо Я. Новый этап реформы педагогического образования / Я. Ряппо // Путь просвещения. Педагогический журнал. — Х. : [б. в.], 1923. — № 7. — С. 20—34.
5. Шмит Ф. Искусство, как предмет обучения / Ф. Шмит // Путь просвещения. Педагогический журнал. — Х. : [б. в.], 1923. — № 1. — С. 1—63.
6. Шмит Ф. О художественно-педагогическом образовании / Ф. Шмит // Путь просвещения. Педагогический журнал. — Х. : [б. в.], 1923. — № 7. — С. 56—70.
7. ХОДА, ф-Р-1364, оп. 1, од. зб. 455, арк. 2.
8. ЦДАВОУ України, ф-166, оп. 7, од. зб. 1547, арк. 141.
9. ЦДАВОУ України, ф-166, оп. 11, од. зб. 40, арк. 4.

References:

1. Vrona I. Hudozhestvennoe obrazovanie i rabochaja molodezh' / Ivan Vrona // Put' prosveshhenija. Pedagogicheskij zhurnal. — H. : [b. v.], 1923. — № 3. — S. 67—77.
2. Likarchuk I. L. Ministry osvity Ukrainy: v 2 t. T. 1. (1917 - 1943 rr.) / I. L. Likarchuk. — K.: Vyd. Eshke O. M., 2002.— 332 s.
3. Rjappo Ja. V zashhitu sovetskoj vysshej shkoly / Ja. Rjappo // Put' prosveshhenija. Pedagogicheskij zhurnal. — H. : [b. v.], 1923. — № 5. — S. 1—23.
4. Rjappo Ja. Novyj jetap reformy pedagogicheskogo obrazovanija / Ja. Rjappo // Put' prosveshhenija. Pedagogicheskij zhurnal. — H. : [b. v.], 1923. — № 7. — S. 20—34.
5. Shmit F. Iskusstvo, kak predmet obuchenija / F. Shmit // Put' prosveshhenija. Pedagogicheskij zhurnal. — H. : [b. v.], 1923. — № 1. — S. 1—63.
6. Shmit F. O hudozhestvenno-pedagogicheskom obrazovanii / F. Shmit // Put' prosveshhenija. Pedagogicheskij zhurnal. — H. : [b. v.], 1923. — № 7. — S. 56—70.
7. HODA, f-R-1364, op. 1, od. zb. 455, ark. 2.
8. TsDAVOU Ukrainy, f-166, op. 7, od. zb. 1547, ark. 141.
9. TsDAVOU Ukrainy, f-166, op. 11, od. zb. 40, ark. 4.

Стаття надійшла до редакційної колегії 17.08.2016